

Мирко С. Бојанић

Уз архивске јубилеје
АРХИВИ СУ ХРАМОВИ

*Свакога ко уђе у архив, а зна шта је архив, обузме осећај да је ступио у тајанствени храм у којем се примирио живот даљег или ближњег времена, о чијим је збивањима и људима остала реч да ћути у тишини вечности којој већ припадају. Запахне посетиоца мирис давних хтења и кретања, сложен по неком реду као војска која је добијала и губила тешке битке у уверењу да испуњава задатке по сопственој процени или нечијој неопозивој заповести. Без обзира на домете војевања, признања и одликовања, падања и казне, стигне дан да се подвуче црта и означи да је за некога и нешто све завршено, да иде – *ad acta*. На сцену ће ступати нови учесници, јер она не може бити празна, и теглити бремена која ће им на плећа товарити њихов удес и њихово доба, бар с неком мрвом наслеђа, које ће им олакшавати или отежавати ход ка одредиштима која су им намењена. И то траје и трајаће, како би народни стваралац рекао – док је сунца и док је месеца.*

У архивима, или музејима, као ризницама сачуваних докумената, могли би можда да се траже трагови још са граница рађања цивилизација, кад су се појавиле прве азбуке, односно писма и писменост. Колико је миленијума минуло од глиненних плочица и папируса до овог нашег скоро завршеног, већ двадесет векова дугог ређања година у новој ери. Колико се и каквих бура и промена сручило и преваљивало преко земаљских меридијана и човекових нараштаја! Колико је и како о свему бележено, мале су моћи да сазнамо, али се непрекидно завирује иза непрозирног, скида слој по слој таме и на светло износи и оживљава свет прошлости, којем ћемо и ми некад припасти са својим победама и поразима.

Колико је и каквих докумената који би добијали архивске ознаке, записано, тешко је и замислити. Многи од њих нестали су заувек. Неки сами по себи, заједно са материјалом на којем су понуђени, претварали су се у прах. Неки су у други прах и пепео предали различити вандала и рушитељи. Некад је, опет, природа са својим стихијама носила у таму и записе и дела човекових руку. И самог човека гутала. Целе цивилизације!

Није тешко уочити да многи важни списи, стварани и до наших дана, не стигну одмах, а можда никад и не стигну и не могу да стигну тамо где им је место према значају и редоследу времена. Неко, у намери да скрије неповољне истине о себи и свом делу – недељу, изврши цензуру и често уништи доказе који би указали на право лице црних учесника у преломним епохама. Понекад се стварају и тајни архиви, с дугим роковима одлагања да се покажу пред огледалом историје и судија. И неминовно се намеће питање: шта ли се тамо скрива? Може да буде и подметања и намерне замене података и фалсификата, а да се дугим скривањем од тога одврати пажња. Кад се до њих буде дошло, неће већ бити живих сведока, а ако и буде понеки претекао, да ли ће му се веровати, ако би шта потврђивао или порицао. Најцрње је било кад су могући сведоци још за живота насилно уклањани, ликвидирани.

Архивски докуменат има руку која га је стварала онако како је ситуација диктирала, без размишљања шта ће од тога опстати у будућности. Друге руке су то чиновнички одлагале на сигурно место, ако је баш сигурних места увек било, и код поверљивих чувара, да негде нешто не процури. Наравно, сва документа нису обележавана ознакама „државна тајна”, или „строго поверљиво”, и можда још некако. И такви списи одлагани су где је ко могао, све док нису основане установе које би по протеклу утврђених рокова преузимале грађу и старале се о њој, како су прописи налагали. Сређивало се, нумерисало. Руке тих установа биле би треће по реду од којих је зависио опстанак излученог материјала. Од њихове тачне процене и оцене знаће се да ли је нешто ушло у вечну заштиту или је нестало на гомилама отпада. Често брз и самоуверен поглед може да значи смртну пресуду драгоценом податку. Смемо ли и да посумњамо да на овом послу не долази до злоупотребе, да се нешто, по својој или туђој вољи, или притиску, бар неки лист, не истргне и залута у једном од два могућа правца: до онога ко је био на удару у некој ствари, или до неког другог са сасвим супротним, можда уцењивачким циљем. Знање и савест архивског радника, у односу на грађу коју је примио, мере се на теразијама одговорности и поштења. Кад архивисти заврше свој задатак, престаће да лутају списи. За њих ће настати време мира у депоима.

Сада долазе на ред она лица која у прошлости истражују области, занимљиве и за њих и за друге, кад се јави интерес за одређене теме. И истраживач, пун наде, ступа на плодну њиву. Доживеће радост, или разочарење и пораз. Радост – јер је нашао потврду за дотадашње претпоставке. Биће разочаран ако је уложио узалудан напор, а поражен – ако види да је део грађе, макар и најмањи, нетрагом нестао из омота у којем је требало да буде сигуран. Тиме је оскрнављена успомена на нечије трајање и истргнута ненадокнадива алка у ланцу ситнијих и крупнијих ослонаца историје у неком раздобљу.

Сме ли да се помисли да међу истраживачима може да буде љубитеља старих папира, од којих стварају личне збирке докумената? А сваки

податак је драгоцен, јер време о којем сведочи, неповратно је прошло и не може се ничим заменити. А шта може да се открије у грађи, а да буде занимљиво као слика и доказ, ево неколико примера из 2900 метара дужних архивске грађе у Ваљевском архиву:

Из августа 1830. је уредба о забрани тровања рибе у рекама које су тог лета скоро биле пресушиле, чиме су угрожавани и људи.

Јун 1831: Препорука „да се чине нуждне молитве да би умилостивили Бога да од нас удаљи много излитоје кише”.

Август исте, 1831.: Крстине жита и насадевени пластови сена остали по њивама. Следи Књажев налог да се то уради.

А да ли је урађено, показаће писмо из маја 1832: Крстине жита, намењене десетку, презимиле.

Податак из априла 1832, интересантан за лекаре: Због појаве неке прилепчиве болести забрањено је љубљење при сусрету с пријатељима. Друге забране се не помињу.

И још једна илустрација богатства у фондовима архива у Ваљеву: у Робајама 1833. хтели, а у једном селу испод Медведника урадили: откопали гроб да „умире” покојника – вампира, јер су почела чешће да умиру деца.

И завршиће се ово набрајање одломком из уредбе о раду у судовима: „У напредак, у свако доба преко године, и дању и ноћу, по један член магистрата наши, непременно мора код магистрата налазити се, и ни стопе једне од дома судејска одлазити”. Из јуна је 1832.

Оваквих бисера, и оних који би испуњавали странице црних хроника, заиста је пуно. Зато архивску грађу ваља чувати и надгледати да из неког узрока не пропада. Микрофилмови и у више копија могу да значе сигурност и од нечег непредвиђеног.

Да би архиви успешно извршавали своју мисију, због оних који су тамо спојени са свим генерацијама, због оних који им повремено долазе у посету и због будућих које треба упознавати са нечим што им је претходило, пре појаве тонских и видео – записа, сигурно је да их треба кадровски, материјално, технички и просторно учинити приступачним за све истраживаче и у продуженом радном времену, јер многи због текућих својих послова неће имати прилику да нешто нађу, а заинтересовани су.

Архиви су храмови, сваки документ реликвија и тако се односимо према њима, да будемо богатији и светлијег образа пред успоменама на претке и наследницима којима ћемо предати и ове дане и године.